

Rehtori Jouni Alavuotunki: Kansalaissota ja siihen liittyvät tapahtumat Kuusamossa I

Suomen valtiolliseen itsenäistymiseen liittyvät tapahtumat saivat erilaisia muotoja eri puolilla maata. Maan eteläosissa niistä huomattavin ja samalla traagisin oli epäilemättä kansalaissota, joka syttyi tammikuun 1918 lopulla punaisten ja valkoisten välille. Itsenäistyneen kansakunnan väestö oli yhteiskunnallisesta ja historiallisesta kehityksestä johtuen jakautunut kahteen toisilleen jyrkästi vastakkaiseen leiriin, ja tämä kahtiajakautuneisuus johti välenselvittelyyn, joka heijastui vielä monen vuosikymmenen ajan maan yhteiskuntaelämissä.

Kuusamossa tilanne vuoden 1918 alussa oli huomattavasti toisenlainen kuin maan eteläosissa: vastaavaa kahtiajakaisuutta ei (tällä) esiintynyt. Vaikka paikkakunnalle oli perustettu työväenyhdistys jo vuonna 1906 ei se koskaan järjestäytynyt aseelliseksi osastoksi kuten oli tapahtunut monella muulla paikkakunnalla. Paikallisen suojeluskunnan järjestäytyminen oli vielä hidastuutaan, sillä sellainen perustettiin Kuusamoon vasta kansalaissodan syttymisen jälkeen.

Myös suhteet ulkovaalitoihin olivat kuusamolaisien mieissä jäsentyneet historiallisista seikoista johtuen toisella tavalla kuin eteläosissa Suomessa. Jo maantieteellisistä seikoista johtuen ydin-Euroopan poliittiset ongelmat näyttäytyivät Kuusamoon peräti etäisinä asioina. Rajaseutuna Kuusamolla sen sijaan oli ollut perinteiset yhteydet Vienaan, jonka kanssa käytiin vilkkaasti kauppaa. Huomattavaa on myös se, että Kuusamossa asui runsaasti vienalaisia, joita moniin kuusamolaisiin sitä paitsi yhdistivät sukuisuudet.

Suomen kansalaissota ja siihen liittyvä maan valtiollinen itsenäistymisen epäilemättä merkitsi kuusamolaiselle talonpojalalle, rengille tai kauppiaille jotakin aivan muuta kuin tamperelaiselle tehtailijalle tai työmiehelle, hänämäläiselle isäntämiehelle tai torpparille, puhuttakaan vapusaatteiden innoittamista punaisten ja valkoisen Suomen poliittista johtajista.

Kuusamon kansanopiston rehtori Jouni Alavuotunki pitää esitelmän Kuusamon historiapäivillä, jotka pidettiin 28-29. 3. Koillissanomat julkaisee Alavuotungin osuuden kahdessa osassa, joista ohessa ensimmäinen.

livo Ahava tsaarinarmeijan asepuvussa, kaksi Yrjönristiä rinnassa. Kuva Tammen julkaisemasta Jukka Nevakiven kirjasta Muurmännin legioona.

Kansalaissodan syttyminen

Kun punaiset ottivat haltuunsa Helsingin ja perustivat hallitukselleen kansanvaltuuskunnan ja kun senaatti siirtyi Vaasaan valkoisen Suomen hallitukseksi tammikuun lopulla 1917, vietiin Kuusamossa hiljattain la. Vaikka sodan alkamisesta toki tiedettiin, konkreettisiin toimiin ei ryhdytty ennen kuin 10. helmikuuta, jolloin paikkakunnalle perustettiin suojeluskunta. Perustamiskokous pidettiin Kansanopistolla, jonka johtajana toimi maisteri Atte Hardén. Perustamisen välittömänä syynä pidettiin tilannetta Muurmännin radalla, missä punaiset olivat perustaneet punakaarteja, joiden epäiltiin ryhtyvän aseelliseen hyökkäykseen valkoisten salustaan pohjoisesta käsin.

Laajempiin toimiin sotatapahtumien varalta Kuusamon suojeluskunta, jonka esikunnan puheenjohtajana toimi kelloseppä Toivo Tirkkonen, ryhtyi kuitenkin vasta 17. helmikuuta. Tuolloin pidetyssä kokouksessa päätettiin lähettää muutamia vapaaehtoisia etelässä käytävään sotaan. Lisäksi päätettiin järjestää mittavampi vapaaehtoisten värväys valkoiseen armeijaan koko pitäjässä. Rauhallisien elämänä tottuneet kuusamolaiset, joille etelässä käytävä sota oli peräti kaukainen asia ja jotka eivät ottaneet vakavasti myöskään Muurmännin radalla olevien punakaartilisten uhkaa, värväytyivät suojeluskuntaan kuitenkin kovin nihkeästi, ja miehiä jouduttiin ottamaan jopa pakolla. Samaan aikaan kun suojeluskunta järjestäytyi myös paikallinen työväki valpautui. Koska ole-

ttiin, että työväenyhdistyksen jäsenet tulitisiin vangitsemaan, sirsytivät monet heistä rajan taakse Kantalahden Knasöön, minne rajan yli paennut ja siellä jo aikaisemmin olleita suomalaisia oli kokoonnut 1500 miestä. Useimmat Kantalahdesta ostekalleista suomalaisista olivat ajautuneet sinne muista systä kuin halukkuudesta ryhtyä sotaan. Työväenyhdistyksen jäsenet olivat joutuneet värväytymään punakaartiin ja ottamaan aseensa käteensä, koska muutakaan elämisen keinoa heille ei tuossa tilanteessa näyttänyt

tarjoutuvan. Rajan takana oleva punakaarti oli kaikkea muuta kuin järjestäytynyt aseellinen joukko-osasto.

Samaa voidaan sanoa myös Suomen puolella oleista valkoisista. Kun Kansanopistolla järjestettiin kutsuntatilaisuus 4.-9. 3., tuli sotapalvelukseen määrättyksi 694 miestä, jotka nurmemaatta mutta suurempaa sotain- toa osoittamatta astuivat palvelukseen. Tilaisuudessa todettiin, että useimmat paikkakunnat kutsuntatäiäsi miehet olivat saapuneet paikalle; syytä ilmoittamatta oli kuitenkin pois jäänyt 292 miestä, joista 108 oli rajan takana punaisten puolella.

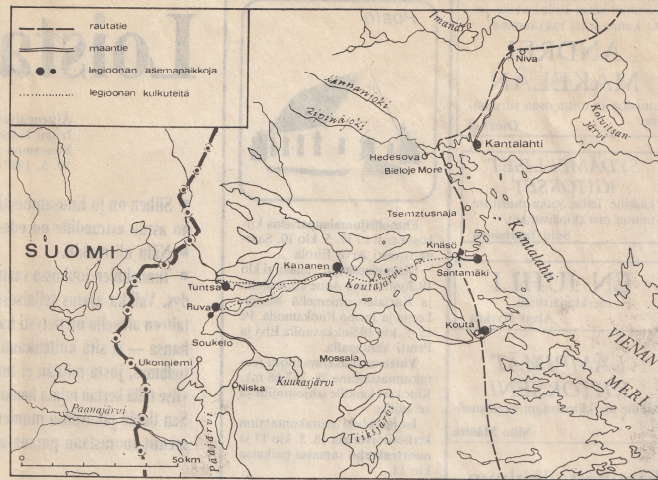
Vienan problematiikka

Kuusamolaisilla oli perinteisesti olleet läheiset yhteydet Vienaan. Kuusamossa asui sodan syttymisellä myöskin vienalaisia syntyperää olevia perheitä. Monet näistä olivat vaikutusvaltaisessa asemassa, mainittakoon tässä vain huomattavat kauppiaspuvut Ahava ja Kaukonemi. Kuusamon vienalaiset olivat jatkuvasti pitäneet kiinteitä yhteyksiä entiselle kotiseudulle ja olivat määrätietoisesti pyrkineet edistämään vienalais-kansallisia päämääriä. Niinpä esimerkiksi Kansanopiston perustaminen Kuusamoon voidaan eräiltä osin katsoa tämän vienalais-kansallisen pyrkimyksen hedelmäksi. Erityisesti kauppias Paavo Ahava oli ajanut Kansanopiston perustamista ja pyrkinyt siihen, että oppilaitoksesta muodostuisi kansallisen kulttuurin tuki vienalaisille, joita rajan takana pyrittiin määrätietoisesti venäläistämään. Vienaolaiset muodostivatkin huomattavan osan Kansanopiston opiskelijoista opiston toiminnan alkaessa.

On luonnollista, että kun ajatukset viennakarjalaisten kansallisesta itsenäisyydestä alkoivat nostaa päätään maalliskun valankoumoksen jälkeen 1917, rajantakaisa tapahtunna seurattiin erityisen tarkkaan Kuusamossa. Toisaalta on kuitenkin huomattava, että vienalaisien pyrkimykset kansallisen itsenäisyyden edistämiseksi eivät suinkaan olleet täysin yhdensuuntaiset. Mielipide-eroja päämääristä ja toimintatavoista saattoi olla jopa saman perheen piirissä.

Valaisevan ja kenties erikoisimman esimerkin tällaisista eroista tarjoaa kauppias Paavo Ahavan perhe. Paavo Ahava itse näki Vienan tulevaisuuden kiinteästi itsenäisen Suomen yhteydessä. Niinpä hän, kirjoittaessaan muisteluksia Kansanopiston perustamisesta, totei, että "Se veljesvihja, jota suomalaisen heimon leppymättömät periviholliset ikimustaistoista ajoista meidän päivimme asti ovi rajaseudun kansaan kaikki keinoin lietsoneet oli jo yhteen määrin himmentänyt" siihenkuuluvuuden tunnetta, että vieraauntamisen oireet olivat huolehduttavassa määrin huomattavissa. Viime aikoina kuitenkin, etupäässä juuri opiston vaikutuksesta, on heimoustajusta alkanut elpyä ja toistensa oikein ymmärtämisen palautua rajan kumpaisella puolella elävien veljen kesken. Samassa hengessä olisi edelleenkin työskenneltävä tietien, että Suur-Suomi -aanteen toteuttamiseksi tehyt tuo antaa tekijälleen mitä parhaimman tyydytyksen".

Paavo Ahavan poika Iivo, joka kansalaissodan syttymisellä oli 22-vuotias nuorokainen ja joka

Punaisten sijoitusalueita Vienan puolella. Kartta Tammen julkaisemasta Jukka Nevakiven kirjasta Muurmännin legioona.

maailmansodassa oli taistellut tsaarin armeijassa Galitsiassa ja saanut kunnostautumisesaatan kaksi Yrjönristiä, veti tapahtumista omat johtopäätöksensä. Jouluna 1917 hän oli poistunut yksiköstään Oulun kasarmilta, missä hän oli asepalvelustaan suorittamassa, ja jäynyt Kuusamoon. Siellä hän oli ollut seuraamassa suojeluskunnan perustamista, mutta oli 17. 2. poistunut paikkakunnalta ja suunnannut matkansa Kantalahteen liittyäkseen siellä oleviin punaisten joukkoon.

Tapaus yllytti kuusamolaiset, jotka olivat tottuneet pitämään Iivo Ahavaa isänsä poikana, sillä tätä ennen hän ei ollut osoittanut minkäänlaisia merkkejä vasemmistolaisuudesta. Selvittämättä on jäänyt oliko Iivo Ahava mahdollisesti saanut vasemmistolaisia vaikutteita palvelustaan Venäjän armeijassa, vai ovatko hänen toimintansa motivoituneet aivan muut. Varmaa kuitenkin on, että välittömästi Knasöön saavuttuaan hän ryhtyi yhdessä Kuusamossa ilkeihin toimintaan Ville Vihurin kanssa määrätietoisesti organisoimaan siellä olevia punaisia aseuntoksia sotajoukkoon. Tätä varten hänen oli tehtävä matka Helsinkiin punaisten päämajaan, josta hän jätisi takaisin Kantalahteen 18. 3. mukanaan sotakuntoisia punakaartilaisia sekä aseita. Tavoitteena oli muodostaa Pohjois-Suomen halluunsa otta-neita valkoisia vastaan uusi rintama Koillismaalle, missä vastustajien aseellinen voima oli kovin vähäinen. Iivo Ahava sai kapteenin arvon ja hänestä tuli pohjoisen rintamalohkon komentaja.

Tässä tilanteessa lienee paikallaan lyhyesti pohdittava Iivo Ahavan toiminnan mahdollisia vaikutuksia. Mikä sai nuorukaisen liittymään punaisiin ja johtamaan taistelua oman isänsä tukemia valkoisia vastaan? Tähän täytyy selitystä löi ongelmalta on mahdotonta antaa. Jokseenkin varmaa kuitenkin on, että kaikista huolimatta Iivo Ahavan keskeisimmät pyrkimykset liittyivät karjalais-kansallisen asian ajamiseen, missä hän epäilemättä oli isänsä kanssa samoilla linjoilla.

Ilmeistä on, että isä ja poika kaikista huolimatta olivat toimineet jonkinlaisena yhteistyössä. Tätä käsitystä tukee ainakin Paavo Ahavan Kalevala-lähetelmä, 7. 3. 1918 päivätty yleisoastokirjoitus, jossa tämä tahoi oikaista lehdessä aikaisemmin julkaistun artikkelin "Paennneiden huliigaanien johtajat Vienan puolella" sisältämää tietoa. Hän ilmoitti,

"ettei poikani Iivo Ahava, jonka toimista Vienan mailla

niin tuiki alentavalla tavalla uutisessa mainitaan, ole suinkaan huliigaanijohtajana siellä, mutta aivan toisenluontoisissa tehtävissä hän on sinne markastanut ja matkustanut minkun määrättyksistä sekä toiminut siellä niiden tarkoituksien edistämiseksi, joita itsekin lähes kolmenkymmenen vuoden aikana olen käyttänyt mukaan Vienan mailloa toettaen koettanut. Näitä hänen toimiaan on tällä kertaa saata yksityiskohtaisemmin julkisuudessa selostaa, vaan kylläkin aikanaan, ehkä piankin, tulen sen tekemään..."

Mahdollista on, että tässä tilanteessa, jossa Venäjä näytti olevan lopullisen hajoamisen edessä ja Suomi sisällissodassa, toimeilla nuorukainen arveli voivansa parhaiten edistää Vienan-Karjalan asiaa ja ehkä samalla myös omaa asiastaan liittoutumalla suomalaisien punaisten kanssa. Kuusamoon jäänyt isä sitä vastoin asetti oman karjalais-kansallisen panoksensa suomalaisien valkoisten edestä. Näin ollen isän ja pojan erilaisista päätöksissä olisivat kuvastuneet lähinnä erilaisuudet keinojen valinnassa saman päämäärän toteuttamiseksi. Toisaalta kysymys Iivo Ahavan kohdalla voi tieteellisesti olla seikkailunhalusta ideologien vaikutteiden ja edessä toistajaisiksi. — Kuuhavirinen nuorukainen mahdollisesti kaipasi ripeää toimintaa tuossa erikoislaatuissa historiallisissa tilanteessa, jossa tulevaisuuden ennusmerkit olivat kovin epäselvät.

Pohjoisen rintaman taistelut

Valkoiset saivat pian tietoja punaisten joukkojen järjestäytymisestä Kantalahdella, mistä rajan yli saapuvia ihmisiä kuusolusteltiin ja minne lähettiin myös tiedustelijoita. Valkoiset ryhtyivät nopeasti vastatoimiin ja alkoivat koota Kuusamoon joukkoja ja sotatarvikkeita. Koska suojeluskunnan organisoiminen Kuusamossa ei ollut onnistunut odotetulla tavalla, järjestettiin kutsunta, josta saatiin kuusamolaisia tehtäväksi varten 120 miestä. Lisäksi Kuusamoon saapui n. 430 asevelvollista Pudasjärveltä, Ranualla, Taivalkoskelta ja Pyhäjärveltä. Joukot alistettiin jääkäriluutnantti K. M. Walleniuksen komentoaan. Paallikon adjutanttina toimi ylioppilas Esko Riikki ja komennuskunnan kirjuriina oululainen oppettaja Samuli Paulaharju.

Walleniuksen komennuskunnan tehtävänä oli paitsi alueen puolustaminen myös Vienan-Karjalain valtaaminen ja sen ir-

rottaminen Venäjän yhteydestä. Häätäisesti kootut joukot olivat kuitenkin sikäli huonosti koulutettuja ja myös huonosti varustettuja, että niillä ei ollut edellytyksiä tehtäväänsä täyteen tähtäminen.

Punaisten hyökkäykset Walleniuksen joukot kylläkin onnistuivat torjumaan, Soukolen kylästä Paanajärvelle edenneet Vilho Vihurin ja kuusamolaisen suutarin Heikki Peckalan johtamat punakaartilaiset nimittämät kohtasivat Walleniuksen komennuskunnan joukko-osaston Paanajärven itäpäässä 31. 3. Varsinaista taistelua tästä ei kuitenkaan syntynyt, sillä heti ensimmäisten laukausten kajahtettua molemmat osapuolet lähtivät sekasortoisen pakoon. Tapahtumassa valkoisten puolella mukana olleiden taivalkoskelaisten kerroman mukaan kuusamolaiset olivat olleet ensimmäisiä pakoon lähtijöitä.

Rajumpia taisteluita sen sijaan käytiin pohjoisessa, missä Iivo Ahavan johtamat punaiset olivat lähteneet etenemään kohti Kuolajärvellä. Heitä vastassa oli jääkäriluutnantti O. Willamon johtama joukko-osasto, joka sai yhteyden punaisten 10-miehisestä tiedustelupartiota Kiljijärvellä. Punaisten joutuivat ylittelyiksi ja partio tuhottiin. Ahavan johtama pääjoukko, jossa oli 200 miestä, puolestaan liihitti valkoisten asettamana väijytyksien silta seurauksella, että 16 punaista kaati. Loput punakaartilaiset pakettiin paikalta sekasortoisesti maailmansodan taisteilussa karastuneen Iivo Ahavan itsensä ja edessä pidettävään valkoisista.

Punaisten menestys puolustus-taistelussa oli huomattavasti parempi. Walleniuksen joukot kävivät Paanajärveltä käsin hyökkäykseen Soukolen kylään, minne Ahavaan johtamat punaiset olivat rakentaneet hissarivastustuksia. Ensimmäinen hyökkäys tapahtui 3. 4., jolloin valkoiset pääsivät etenemään aivan kylän tuuntaan tulelta maantietä. Tästä huolimatta heidän ei onnistunut karkoittaa punaisia. Viisi päivää myöhemmin yritystyksin, mutta tälläkin kertaa tehtiä osoittautui ylivoimaiseksi. Raskaita tappioita kärsineet joukot vetäytyivät takaisin Paanajärvelle, eikä yritystä enää puuttunut. Näin kansalaissodan taistelut punaisten ja valkoisten välillä jäivät Kuusamossa verrat vähäisiksi.

Suurimpana syynä taistelujen vähäisyyteen Kuusamossa lienee se, että punaiset perätyivät Soukolesta Muurmännin radalle pian. Tämä tapahtui, koska Leninin hallitus oli antanut määräyksen, että Venäjän alueelta ei saa käyttää sotatoimiin Suomea vastaan.